

OSMANLI ARAŒTIRMALARI VII-VIII

EDITORS OF THIS SPECIAL ISSUE
İSMAIL E. ERÜNSAL — CHRISTOPHER FERRARD
CHRISTINE WOODHEAD

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES VII-VIII

İstanbul - 1988

XV. ASRIN İKİNCİ YARISINDA TOKAT ESNAFI*

İlhan Şahin - Feridun M. Emecen

Osmanlı idarî taksimatında «Eyâlet-i Rum», daha sonraları «Eyâlet-i Rumiyye-i Sugra» adı verilen eyaletin en önemli merkezlerinden birisi Tokat şehri idi¹. Tarih boyunca Anadolu'nun önemli bir ulaşım güzergâhı üzerinde bulunması sebebiyle siyasi, iktisadî ve sosyal bakımdan büyük gelişmeye mazhar olan Tokat, Osmanlı idaresi altında da bu mevkiini korumuş ve Osmanlı yol sistemi içinde mühim bir kavşak noktası olarak inkişâf göstermiştir.

Bilindiği gibi, Osmanlı yol sisteminin başlangıç noktasını teşkil eden İstanbul, Anadolu ve Rumeli istikametlerine üç ana yol şebekesi ile bağlı idi. Sağ kol, orta kol ve sol kol olarak bilinen bu ana yollar, kendi içlerinde bir takım tâlî kollara ayrılıyordu. İstanbul'dan Anadolu istikametine giden üç ana yoldan İzmit-Bolu güzergâhını takip eden sol kol ile Bursa-Eskişehir-Ankara güzergâhını izleyen ve ipek yolu olarak adlandırılan orta kol, Tokat'da birleşiyor ve oradan Erzincan-Erzurum yoluyla Tebriz'e ve Orta Asya'nın içlerine doğru uzanıyordu. Kezâ, Eskişehir-Konya-Adana-Antakya-Haleb ve Arabistan'a giden ve Hac yolu olarak bilinen sağ kol ise, Adana'dan ayrılan ve Kayseri-Sivas güzergâhını takip eden tâlî bir yol ile Tokat'a varıyordu².

Böyle mühim bir mevkide yer alan Tokat'ın XV. asrın ikinci yarısındaki ekonomik hayatının temelini teşkil eden esnafını, diğer

* Bu araştırma, «Eyâlet-i Rum» üzerinde hâlen devam eden çalışmamızın bir kısmını teşkil etmektedir.

1 Eyâlet-i Rum hakkında şimdilik bk. Tayyib Gökbilgin, «15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum», *Vakıflar Dergisi*, İstanbul 1965, VI, 51-61.

2 Osmanlı yol sistemi için bk. Fr. Taeschner, *Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen*, I, Leipzig 1924; II, Leipzig 1926.

bir ifade ile sınaî, iktisadî ve ticarî durumu ile meslek dallarını ve sanat kollarını ortaya koymak, bu yazının esasını teşkil etmektedir. Bu dönemde şehrin sosyal ve iktisadî yapısını aydınlatan ana kaynakları ise, *Tahrîr Defterleri* teşkil etmekte ve bu kaynaklara dayanılarak şehrin fizikî yapısı, demografik ve sosyal durumu, iktisadî vaziyeti hakkında sağlam bilgiler edinmek mümkün olabilmektedir.

Bilindiği üzere Tahrîr Defterleri'ne şehir, kasaba, köy, mezraa, yaylak-kışlak mahallerinde yaşayanların hukukî ve iktisadî statüleri, vergi cins ve miktarları, toprağın mülkiyyet ve tasarruf sistemi kaydedilirdi. Bunlar arasında şehir ve kasabalarda yaşayanlar, kır kesimindekilere nazaran daha farklı bir statüye sahip olup «Şehirli» lafzıyla anılmakta idiler. Her Osmanlı şehri, fizikî ve sosyal yapılaşmanın gereği olarak, «mahalle» adı verilen ve özellikle bir câmi veya mescidin etrafında teşekkül eden iskân ünitelerine bölünmüştü. Defterlere şehirde yaşayan hâne sahibi veya bülûğ çağındaki erkek nüfus kaydedilirdi. Bu kayıta, oturdukları mahalleler esas alınır ve umumiyetle birbiriyle yakınlığı olanlar, aynı mahallede ikamet ederdi. Şehirdeki gayr-i müslimler, genellikle ayrı mahallelerde oturur, fakat iktisadî bakımdan müslüman ahali ile bir bütün içinde bulunurlardı. Her mahallenin ismi altında, o mahallede oturanların isimleri çoğunlukla baba adlarıyla birlikte yazılır, eğer bir mahalle sâkininin birkaç oğlu bulunursa, bunlardan ilk zikredilen şahıs, babasının ismine atfen «veled-i O», ondan sonra gelen kardeşler ise, ismi ilk geçen kardeşe atfen «birader-i O» şeklinde kaydedilirdi. Bazen, muhtemelen iyi bilinen veya önde gelen bir şahısın, baba ismi kaydedilmeksizin, yalnızca kendi ismi ile yazıldığı da vâki idi. Ayrıca mahalle sâkinlerinin arasında, idarî ve dinî görevliler bulunursa, bunların isimlerinin altına yahut yanına vazifesinin adı hususiyle belirtilirdi. Bunun yanı sıra şehir halkı içinde herhangi bir meslekle iştigal edenler, hangi mesleği yaparlarsa, o mesleğin ismi, kendi isimleri ile birlikte yazılırdı. Ancak, XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asır başlarında yapılan tahrîrlerde, meslek isimlerinin daha dikkatle ve hassasiyetle defterlere kaydedildiği, fakat bundan sonraki defterlerde bu tür kayıtlara pek önem verilmediği görülmektedir.

Tahrîr Defterleri'ne dâir verilen bu umumî bilgiler, Tokat'ın XV. yüzyılın ikinci yarısına âit 859/1455³ ve 890/1485⁴ tarihli defterlerinde de görülmektedir. Nitekim 1455 tarihli deftere göre, 54 mahalleye, 14-15.000 nüfusa sahip Tokat şehrinde bulunan ahalinin hangi mesleklerle uğraştıkları, büyük bir dikkatle belirtilmiştir. Aynı durum, 1485 tarihli defterde de müşahede edilmektedir⁵. Bu defterlerin tedkikinden şehirde hangi meslek dallarının ve sanat kollarının bulunduğunu, bunların sayılarını, sağlıklı bir şekilde tesbit etmek mümkün olabilmektedir. Tokat esnafının meslekî isimleri, yukarıda belirtildiği gibi defterlere kendi şahıs isimlerinin altına veya üst tarafına düşülen şerhlerle kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, «Ahmed veled-i Mehmed, Debbâğ» şeklinde şahsın kendi ismi ve baba ismi ile birlikte olabildiği gibi, «Mehmed, Hayyât; Mahmud, Kalburcu» şeklinde baba ismi belirtilmeksizin yalnızca kendi ismi ve meslekî ismi ile birlikte de yazılabilir. Ayrıca, «Ali veled-i Habbâz; Ahmed veled-i Keçeci» şeklinde kendi ismi ve babasının meslekî ismi ile belirtilenler yanında, «Veled-i Panbukçu; Veled-i Habbâz» gibi kendi şahıs ismi ve baba ismi zikredilmeksizin sadece babasının mesleği ile kaydedilenler veya «Kazzâz; Canbâz» şeklinde sâdece kendi meslekî ismi ile yazılanlar da mevcuttu. Bunların böyle muhtelif tarzda yazılmasının sebebi, muhtemelen kâtibin kendi tasarruf ve ihmalden veyahud o şahsın bu isimle mâruf, çevrede böyle şöhret kazanmış olmasından kaynaklanmıştır.

Mezkûr defterlerde meslekî isimler kaydedilirken, genellikle arapça ve farsça şekilleri ağırlık kazanmış; yer yer aynı meslek isminin hem arapça, hem farsça, hem de türkçe şekilleri kullanılmıştır. Meselâ «hattâbî=oduncu», «zerger=kuyumcu=sayyağ», «sekkâk=bıçakçı», «ekmekçi=habbaz», «değirmenci=âsiyâbî», «kavas=okçu=tırger», «eşekçi=harbende=hımarî» gibi birbirine benzeyen meslekî isimlere rastlanmaktadır. Bu vaziyetin ise, tahrîri yapan kâtiblerin her üç lisandaki vukufunu sergilemek gayretinin yanı sıra, esnafın arasında aynı mesleklerin her iki veya üç lisanda yerleş-

3 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), *Tapu-Tahrîr Defteri* (=TD), nr. 2.

4 BA, TD, nr. 19.

5 Tokat'ın XV. asrın ikinci yarısındaki nüfusu, mahalleleri ve fizikî yapısı için bk. İlhan Şahin-Feridun M. Emecen, «XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Şehri», *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu, Tebliğler ve Tartışmalar* (Tokat 26-29 Haziran 1985), Ankara 1986, s. 42-45.

miş şeklinin, kâtibler tarafından aynen muhafaza edilmiş olmasından ileri geldiği söylenebilir. Ayrıca, şehrin İran'a ve Arabistan'a uzanan ticarî yolların mühim bir kavşak noktası üstünde bulunmasının da bu husustaki tesiri nazar-ı itibara alınmalıdır.

Bilindiği gibi Osmanlı şehir ve kasabalarında iktisadî hayatın temelini teşkil eden esnaf, şehir nüfusunun da büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk halinde gelişmesine paralel olarak inkişâf gösterdiği ve meslekî bir organizasyon haline geldiği muhakkak olan Osmanlı esnafının menşei hakkında tafsilâtlı bir bilgiye maalesef sahip değiliz. Böyle olmakla beraber XIII. ve XIV. yüzyıllarda fütüvvet prensiplerini benimseyen Ahilik teşkilâtının Anadolu'daki esnaf zümresi üzerinde büyük bir nüfuz icrâ ettiği bilinmektedir⁶. Fakat bu dönemde ahilik, sâdece şehirlerdeki esnaf zümresi üzerinde değil, esnaf olmayanları ve hatta köyde yaşayanları da içine alıyordu. Ahiliğin Anadolu'da müessir olduğu bu dönemlerde şehirlerdeki her esnaf grubu, kendi mensupları içinde seçtikleri bir ahinin liderliği altında fütüvvet prensiplerine göre organize olmuşlardı⁷. Osmanlı döneminde ise bu esnaf yöneticisi, önceleri yaygın olarak «Şeyh» adı ile bilinirken, sonraları «Kethudâ» adıyla bilinmeye başlanmıştır. Hemen hemen her esnaf teşekkülünün başında bulunan kethudâ, belki de ahi adı ile bilinen esnaf liderinin Osmanlı dönemindeki isimlendirilmiş şekli idi. Bununla birlikte Osmanlı şehirlerinde faaliyet gösteren ve Kırşehir'deki Ahi Evran zâviyesi ile mânevî bağları olan debbâğ esnafının başında ve diğer bâzı esnaf teşekküllerinin yönetim kadroları içinde Ahi Baba adıyla bilinen kimselerin bulunduğu görülüyor⁸. Bu durum ahiliğin Osmanlı esnafındaki izini göstermesi bakımından önemli olmalıdır. Nitekim Tokat'ta da isim nisbeleri arasında «Ahi» ve «Şeyh» adıyla

6 Fr. Taeschner, «Ahi», *The Encyclopaedia of Islam*, I, 321-323.

7 Fütüvvet teşkilâtının tarihi tekâmülü ve prensipleri hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Fr. Taeschner, «İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)», *İktisat Fakültesi Mecmuası* (=İFM), Fikret İşıltan trc., XV/1-4, İstanbul 1955, 3-32; Abdülbaki Gölpınarlı, «İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları», *İFM*, XI/1-4 (1949-50), 3-354.

8 Meselâ Manisa'daki dokumacı ve debbâğ esnafının başında Ahi Baba bulunduğu ve bunların Ahi Evran neslinden olduğu, 7 Mart 1591 tarihi vesikadan anlaşılmaktadır (Feridun M. Emecen, «XVI. Asırda Manisa Esnâfına Dâir Bâzı Mülâhazalar», *Türk Kültürü ve Ahilik*, İstanbul 1986, s. 210).

defterlere kayıtlı esnafa rastlamaktayız. 1455'de 12, 1485'de 5 esnafın «Şeyh»; 1455'de 21, 1485'de ise 11'inin «Ahi» nisbesi ile kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu kayıtlar, ahiliğin Tokat esnafı arasındaki izlerini göstermeleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Hattâ bu tarihlerde şehirde Ahi Evran adlı bir zaviyeye ve vakıflarına rastlanması, bilhassa XIII. ve XIV. asırlarda Ahilik teşkilâtının Tokat'ta hayli müessir bulunduğunu düşündürmektedir.

Osmanlı esnafının umumiyetle her çeşit gıda, mal imâli ve hizmeti için ayrı birimler halinde teşkilâtlandıkları görülmüyor. Nitekim ilk bakışta aynı esnaf grubuna mensupmuş gibi görünen, dericilik ve deri ile ilgili sanat icrâ eden debbâğ, ayakkabıcı, terlikçi ve mestçi gibi esnaf, esasında farklı esnaf teşekkülü halinde bulunmak ve birbirlerinin faaliyet sahasına karışmamak mecburiyetinde idiler. Kezâ, unlu mâmuller ile uğraşan ekmekçi, börekçi, çörekçi ve simidçi esnafı ile tekstil ve dokumacılık sanayi ile uğraşan ipekçi, sofcu, hallaç, kadifeci, kumaşçı ve takkeci gibi esnaf için de aynı durum bahis mevzuu idi. Birçok esnafın bu şekilde birbirlerine çok yakın sahalarda faaliyet göstermesi, şüphesiz aralarında yakın bir münasebetin doğmasına sebep olmaktadır. Fakat bu durum, birisinin yapması gereken bir işi diğerinin yapmasına imkân verdiğinden, aralarında sık sık ihtilafların çıktığı da vâki idi⁹. Ayrıca, şehirlerdeki esnaf grubunun umumiyetle kendilerine mahsûs sokaklarda toplu olarak buldukları ve şehrin merkezindeki büyük çarşının başlıca unsurlarını teşkil ettikleri de belirtilmelidir¹⁰.

Osmanlı döneminde her esnaf zümresi, esnaf talimatlarını yürürlüğe koyabilen ve kendilerini devlet karşısında temsil edebilen mensuplarından birisini kethudâ olarak seçer, durumu mahallin kadısına bildirir ve kadı da defterine kaydederdi. Kethudâsı olmayan bir esnaf bağımsız telâkki edilemeyeceğinden, bu seçim çok önem-

9 Mübahat S. Kütükoğlu, «Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi», *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul 1986, s. 68.

10 Meselâ Manisa büyük çarşısı saraçlar, buğdaycılar, oduncular, yemişçiler, pabuccular, kürkcüler, takyeciler, bezciler, mutafılar gibi çarşı ve sokaklardan müteşekkildi (F.M. Emecen, *Aynı makale*, s. 204). Kezâ, XVII. asırda Evliya Çelebi'nin nakline göre Tokat şehri de her birinde muhtelif esnaf sokaklarının yer aldığı büyük çarşılara sahipti (*Seyahatnâme*, İstanbul 1315, V, 62-63).

liydi. Kethudânın seçimi içinde merkezî idare genellikle esnafın otonomisine saygı gösterirdi¹¹. Kethudâdan başka esnafın yönetici kadrosu içinde ahi baba, yiğitbaşı, ehl-i hibre, ustabaşı, duâcı ve çavuş gibi vazifeliler de vardı¹². Bu vazifeliler içinde yer alan yiğitbaşı, esnafın dahilî meselelerini idare eden bir kimse olarak, önemli bir mevkie sahipti ve kethudânın en büyük yardımcısı idi.

Osmanlı Devleti, esnafın iç meselelerine pek karışmaz, fakat esnaf kendi arasındaki anlaşmazlığı halledemez ve talimatlara uymayanları cezalandıramazsa, mesele kadıya intikal ettirilirdi. Ancak, esnaf arasındaki bu anlaşmazlık büyük boyutlara ulaşırsa, kadı mesleğe kendiliğinden de müdahale edebilirdi¹³. Eğer mesele daha da büyür ve mahallinde halledilemezse, o zaman Divan-ı hü-mâyûna intikal ettirilirdi. Bütün bu gibi meselelerin hallinde devlet, esnafın ananevî yapısını korumaya âzamî dikkat göstermekteydi.

Her Osmanlı şehrinin demografik, ticarî ve iktisadî durumuna göre, esnafın farklı gelişmeler ve değişiklikler gösterdiği belirtilmelidir. Şehirlerdeki bu farklı gelişme ve değişiklik içinde, acaba Anadolu'da önemli bir kavşak noktasında yer alan Tokat'daki esnafın XV. asrın ikinci yarısında durumu ne idi? Şehirde toplam ne kadar esnaf vardı? Bunun toplam nüfusa göre oranı nasıl bir vaziyet arz ediyordu? Müslim ve gayr-i müslim esnaf arasındaki nisbet ne idi? Hangi esnaf kolları şehirde yaygındı? Bu kolların birbirine olan nisbeti ne idi? İşte bu ve buna benzer sorulara kaynaklardaki imkân dahilinde verilecek cevaplar, şüphesiz Tokat'ın ticarî, sınaî ve iktisadî durumunu büyük ölçüde ortaya çıkaracaktır.

1455 tarihinde Tokat'da toplam 1580 kişinin¹⁴ çeşitli sanat kolları ve mesleklerle uğraştıkları görülmektedir. Bu da deftere kayıtlı

11 Mehmet Genç, «Osmanlı Esnafı ve Devlele İlişkileri», *Ahîlik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul 1986, s. 116-117; Ayrıca bk. Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s. 152.

12 Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 112.

13 M. Genç, *Aynı makale*, s. 118-119.

14 Bu tarihte Tokat esnafına dâir verilen malumat, BA, TD, nr. 2, s. 3-64' de yer alan Tokat şehrinin nefisine âit kısımlar tek tek sayılmak suretiyle tesbit edilmiştir.

nüfusun (neferen 3088) yaklaşık % 51'ini teşkil etmektedir. 1485'de ise toplam 684 kişinin¹⁵ muhtelif mesleklerle istigal ettiği ve bu tarihte deftere kayıtlı nüfusun (neferen 1881) yaklaşık % 36'sını meydana getirdiği anlaşılıyor¹⁶. Görüldüğü üzere nüfusa nisbetle 1485'de esnaf sayısında azalma olduğu gibi, mezkûr tarihte 1455'e nisbetle esnaf sayısında % 57'ye varan düşüşler olmuştur¹⁷. Öyle anlaşılıyor ki 1455'de küçümsenemeyecek sayıda bir esnaf grubunun olması, şehrin bu sıralarda sınaî ve iktisadî yönden büyük bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak 1485'de esnaf sayısının 1455'e nazaran % 57'ye ve umumî nüfusun da % 37'ye varan düşüşler göstermesi, daha ziyade bu sınır bölgelerindeki Osmanlı Akkoyunlu mücadelelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim, 1472'de şehrin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kuvvetleri tarafından tahrip edildiğini biliyoruz¹⁸. Hatta bu tahribat neticesi şehrin sadece nüfus ve esnaf sayısı değil, fizikî görünüşü de değişmiş olmalıdır. Ez-cümle 1455 tarihinde kayıtlı 54 mahallesinden 28'inin ismine, müteakip 1485 tahririnde rastlanılmamaktadır¹⁹.

1455'de Tokat'da mevcut olan 1580 esnafın 913'ü yâni yaklaşık % 58'i müslim, 667'si yâni % 42'si gayr-i müslim idi²⁰. Şu halde şehirde yaşayan ve deftere kayıtlı olan 1946 nefer müslüman nüfusun % 47'si; 1142 nefer gayr-i müslim nüfusun % 58'i çeşitli sanatlarla uğraşmakta idi. 1485'de ise 684 esnafın 450'si yâni yaklaşık % 66'sı müslim; 234'ü yâni yaklaşık % 34'ü gayr-i müslim idi²¹. Kendi nüfusları içinde ise, 1227 nefer müslümanın % 37'sinin, 654 nefer gayr-i müslimin % 35'inin defterde muhtelif sanat dallarıyla uğraştıklarına işaret edilmiştir. Ayrıca şehrin umumî nüfusuna

15 Bu tarihteki Tokat şehrinin merkezine âit kısım, BA, TD, nr. 19, s. 3-27 arasında bulunmaktadır.

16 Bk. Tablo III.

17 Bk. Tablo II.

18 Akkoyunlu Bektaş-oglu Ömer Bey, yanında Karaman-ogulları'nın kuvvetleri olduğu halde ansızın Tokad'a hücum ederek, şehri yakıp yıkmış ve halkın çoğunu da katletmiştir (bk. Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, M. Tulum neşri, İstanbul 1977, s. 153-154; İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Ş. Turan neşri, Ankara 1957, VII. Defter, s. 320-24).

19 İ. Şahin-F.M. Emecen, *Aynı makale*, s. 44-45.

20 Bk. Tablo II.

21 Bk. Tablo II.

göre müslim ve gayr-i müslim esnafın nisbeti şöyle idi: 1455'de % 30'u müslim, % 22'si gayr-i müslim; 1485'de ise % 24'ü müslim, % 12'si gayr-i müslim. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, şehirde müslim ve gayr-i müslim esnaf birlikte sanatlarını icrâ etmekte ve sayı bakımından da müslüman esnafın daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Tokat esnafına dâir umumî mahiyette verilen bu malumattan sonra, Tablo I. de dökümü verilen şehirdeki esnaf kollarını bâzı ana gruplar altında tasnif etmek ve incelemek mümkündür. Bu tablodan hareketle Tokat esnafını başlıca şu gruplara ayırabiliriz.

- 1 — Tekstil sanayi ve bununla ilgili iş kolları.
- 2 — Dericilik ve deri ile ilgili meslek dalları.
- 3 — Gıda mamulleri ile ilgili meslekler ve gıda satıcıları.
- 4 — Âlet, ev eşyası ve bunların imâli ile ilgili iş kolları.
- 5 — Binâ, yapı ustahlığı, fizikî güçleriyle çalışanlar ve eskiciler.
- 6 — Diğer müteferrik meslek kolları.

Bu gruplar arasında hemen hemen her Osmanlı şehrinde iktisadî hayatın temelini oluşturan tekstil, dericilik ve gıda mamulleri ile ilgili iş kollarının Tokat'da mühim bir yer isgal ettiği görülmektedir. Tablo IV'de görüleceği gibi şehirde özellikle tekstil sanayi ile alâkalı dokumacılık, pamuklu dokuma, bez, çul, keçe, yünlü ve ipekli kumaş imâli, kadifecilik, kuşakçılık, takkecilik ve terzilik ile kumaş boyamacılığı ve süslemeciliğinin büyük ölçüde yapıldığı dikkati çekmektedir. Tekstil sanayi ile uğraşanların sayıları 1455'de toplam 652; 1485'de ise 217 idi. Bu da toplam esnaf sayısının 1455'de % 41'ini, 1485'de % 32'sini teşkil ediyordu. Tekstil sanayi ile uğraşan esnaf arasında bilhassa cüllâhların 1455'de toplam 306 gibi yüksek bir rakama ulaşması, Şehrin iktisadiyatında hususiyle dokumacılığın başta geldiğini göstermektedir. Gayr-i müslim esnaf arasında çulhaların ve kuşak dokumacılarının müslüman esnafa göre hayli fazla sayıda olduğu; buna mukabil özellikle terzilik, ipekçilik, sofculuk, hallaçlık, takkecilik gibi meslek dallarında müslümanların daha fazla yekun teşkil ettiği görülüyor. Tekstil sanayi ile alâkalı iş kollarının şehirde oldukça gelişmesi, bunların imâl ettikleri maddelerin hayli müsait ticarî imkânlarla sahip bulunduğunu ispatlamaktadır.

Hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinde görülen dericilik ve deri ile ilgili mâmul üretiminin, Tokat şehrinde de önemli bir iktisadî faaliyet sahası olduğu anlaşılmaktadır. Tablo V'de görüleceği üzere, bu meslek dallarıyla uğraşanlar, 1455'de 162'si müslim, 47'si gayr-i müslim olmak üzere toplam 209; 1485'de ise 71'i müslim, 19'u gayr-i müslim olmak üzere toplam 90 kişi idi. Bu da diğer meslek dalları arasında 1455 ve 1485'de % 13'lük bir nisbete ulaşmaktadır. (Bk. Tablo X). Gerçi 1485'de bu meslek gruplarıyla uğraşanların sayılarında 1455'e nazaran % 56'ya varan bir azalma görülmekle birlikte, toplam esnafa nisbetle her iki tarihte de aynı oranları muhafaza etmişlerdir. Dericilikle alâkalı meslekler arasında özellikle debbağların, çeşitli türde ayakkabı imâl edenlerin, çizmecilerin ve saraçların kalabalık bir yekun teşkil ettiği dikkati çekmektedir. Dikkati çeken diğer bir husus da bu meslek dallarıyla uğraşan gayr-i müslimlerin sayıca az olmasıdır. Nitekim, 1455'de 43 müslümana karşı sadece 4 gayr-i müslim debbağlık yapmakta; 1485'de ise 15 müslümana karşı hiçbir gayr-i müslim debbağlıkla uğraşmamakta idi. Yine saraçlık mesleği her iki tarihte de müslümanlar tarafından yapılmakta idi. Bu vaziyet bilhassa debbağlık ve saraçlık mesleğinin Anadolu'da Türklere has bir meslek olduğunu ispatlamaktadır.

Şehirde gıdâ mâmulleri imâli ve satışı ile uğraşanlar, 1455'de 130'u müslim, 43'ü gayr-i müslim olmak üzere toplam 173; 1485'de ise 83'ü müslim, 26'sı gayr-i müslim olmak üzere toplam 109 kişi idi. (Bk. Tablo VI). Her iki tarihte bu meslek dalı ile uğraşanların büyük bir kısmını müslüman esnaf teşkil ediyordu. Bunlar arasında büyük bir yekun teşkil eden bakkalların sadece gıda mâmullerini değil, çeşitli eşyalar ve itriyat malzemeleri sattıklarını düşünmek mümkündür. Zirâ, birçok Osmanlı şehrinde görülen ve muhtelif ev ilaçları ve malzemesi satan attarlara bu tarihte Tokat'da rastlanamaması, muhtemelen bu işi bakkalların yaptığını akla getirmektedir. Şehir esnafı arasında özellikle unlu mâmul imâlâtı ile uğraşan ekmekçi, börekçi, dürümcülerin yanı sıra kasabların, koyun kellesi satan ve pişiren başçıların ve kebapçıların bulunduğu; ayrıca muhtemelen sebze ve meyvacılık yapan bostancıların, bağcıların, baharat satıcılarının, yağcıların, hayvan yemi satanların yer aldığı görülüyor.

Tablo VII incelendiğinde, Tokat'da muhtelif âlet ve eşyâ imâli ile alâkalı iş kollarının hayli çeşitli olduğu ve bu işte çalışanların sayıca da fazla bulunduğu dikkati çekecektir. Nitekim, 1455'de 117'si müslim ve 44'ü gayr-i müslim olmak üzere toplam 161; 1485'de 81'i müslim, 46'sı gayr-i müslim olmak üzere toplam 127 kişi bu mesleklerle uğraşıyordu. Bunların büyük bir kısmı yine müslüman esnaf olup hıristiyan esnafın özellikle kuyumculuk, demircilik ve kazancılık yaptığı tesbit ediliyor. Bu grup içinde mütalaa ettiğimiz esnaf arasında özellikle bardak, kâse, kaşık, kazan, leğen, kova, sabun, bıçak, iğne ve tarak gibi ev eşya ve âletleri yapanların ve satanların bulunduğu; ayrıca ok, yay, zırh, kalkan gibi harb malzemesi imâl eden esnafın olduğu anlaşılıyor. Tokat'ın bilhassa XV. asır ortalarında bir sınırlı şehri olması, muhtemelen harb malzemesi imâlinin yaygınlaşmasına sebep teşkil etmiştir. Ayrıca, bu gruba giren esnaf içinde 1455'de bıçakçı, iğneci ve demircilerin; 1485'de ise kazancı ve iğnecilerin fazla sayıda oldukları görülüyor.

Tablo VIII ve IX'daki meslekler yukarıda zikredilen esnaf teşekküllerinden daha farklı bir fonksiyona sahiptiler. Bunlar arasında Tablo VIII'de görülen ve özellikle fizikî güçleriyle çalışanların mevcudu, 1455'de 96'sı müslim, 159'u gayr-i müslim olmak üzere toplam 255; 1485'de ise 59'u müslim, 22'si gayr-i müslim olmak üzere toplam 81 kişi idi. Bu gruba girenler içinde bennâ, taşçı, dülgere, nakkaş, kirişci gibi doğrudan doğruya inşaat ustalığı yapanların yanı sıra, kendi güçleriyle ve sahip oldukları hayvanlarla çalışan ve yük taşıyanlar da oldukça fazla bir yekun teşkil etmektedir. Bunların bir kısmının mevsimlik çeşitli işlerde çalışan kimseler olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim, 1485'de bilhassa rengberlik ve ırgatlık yapanların sayılarının çok azalması, bu fikri destekler mahiyettedir. Şehirde yine seyyar satıcı diyebileceğimiz muhtemelen mahalle aralarında dolaşan çerçiler ve her türlü eski eşyayı tamir eden, alan ve satan eskiciler de mevcuttur.

Bütün bu esnaf zümrelerinin yanında herhangi bir tasnife tâbi tutulamayan pek mütenevvi ve müteferrik meslek kolları Tablo IX'da toplanmış olup bunlar 1455'de 100'ü müslim, 30'u gayr-i müslim olmak üzere toplam 130; 1485'de 48'i müslim, 12'si gayr-i müslim olmak üzere toplam 60 kişi civarında idi. Bu grup içinde özellikle dellâl, tüccar, dellâk, sucu gibi meslekler kesafet kazanmakta; ay-

rica mutrib, kavvâl, neyzen, zurnacı, davulcu gibi çalgıcı ve oyuncular dahi şehirde bulunmakta idiler. Bunun yanı sıra bu grubun içine değirmenci, cerrah, muhtesib, kethudâ, hancı, kervansaraycı, bekci, pazarıcı, pehlivan gibi çeşitli işlerle uğraşanlar da dahil edilmiştir. Bunlar şehirdeki sosyal hayatın bir parçası olarak, mal üretimi yapıp satan esnaf zümrelerinden farklı fonksiyonlara sahip olmaları ve Tokat ahalisinin içtimâî bünyesini göstermeleri bakımından ayrı bir öneme sahiptirler.

Yukarıda zikredilen bu meslek gruplarının sayı ve nisbet bakımından birbirlerine göre vaziyetini gösteren X. Tablo incelendiğinde, mal, gıda üretimi ve satışı ile ilgili ilk dört grubun içinde özellikle tekstil sanayi ve dericilikle uğraşanların diğer esnaf zümrelerine kıyasla hayli fazla sayıda oldukları görülecektir. Bundan da tekstil ve deri sanayinin XV. asrın yarısında Tokat'ın iktisadî hayatının temelini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Şehrin daha önce de belirtildiği gibi önemli bir kavşak noktasında bulunması, bu sahadaki ham madde teminini ve imalâtın ticarî imkânlarını hayli kolaylaştırdığı; geniş bir üretim ve mübâdele yapıp doğu, batı ve hatta kuzey ülkelerine kadar sevkedildiğini düşündürmektedir. Esasen XVII. yüzyılda buraya gelen bir seyyahın naklettiğine göre Tokat, İran, Diyarbekir, Bağdat, İstanbul, İzmir, Sinop ve diğer yerlerden dâimî surette kervanların gelip geçtiği doğunun en mühim geçit mevkilerinden biri idi ve çok canlı bir ticaret hayatına sahipti²². XVIII. asırda buraya gelen bir başka seyyaha göre ise Tokat, Anadolu'nun en faal ticaret ve ulaşım merkezi olup Kayseri'den gelen kervanlar kök boya; Ankara'dan gelen kervanlar sof ve diğer emtia; İzmir'den gelenler çuha, baharat, şeker, kâğıt ve diğer Avrupa malları; Aydın'dan pamuk ve İstanbul'dan muhtelif mallar getirirler, buradan çeşitli dokuma kumaşlar, bakır, demir mamulâtını götürürlerdi. Bu hâliyle Orta ve Uzak Doğu ticaretinin mühim bir merkezi olan Tokat'a, Musul yolu ile Hindistan ve İran'dan tüccarlar da gelirlerdi²³. XVIII. asır ortalarında Tokat basması ve hayli meşhur bogasi (ince

22 Tavernier, *Les Six Voyages en Turquie*, Paris 1682, s. 9 v.d.'dan naklen bk. Hrand D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619*, İstanbul 1964, s. 174-76.

23 İnciciyan, *Coğrafya*, Venedik 1804, I, 289-292'den naklen H.D. Andreasyan, *Aynı eser*, s. 176-178.

pamuklu kumaş) sinin Kırım'a sevkedildiğini ve kuzey stepleri halkı tarafından gerek kalitesi gerekse ucuzluğu bakımından çok tutulduğunu biliyoruz²⁴. Hatta XIX. asırda dahi Rusya'ya basma, bez ve kumaş ihracı yapıldığına dair kayıtlara rastlamak mümkündür²⁵. Kezâ, bu asırda yetiştirilen kalifiye elemanların İstanbul'dan istendiği de görülmektedir ki²⁶, bu durum Tokat esnafının ananevî bir temele sahip olduğunun delili olsa gerektir.

24 Bk. H. İnalcık, «Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere pazar rekabetinde emek mâliyetinin rolü», *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, (1979-80), II, 39 v.d.

25 Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım, Tokat 1951*, s. 104.

26 H.T. Cinlioğlu, *Aynı eser*, s. 170, 177.

LİSTE VE TABLOLAR

TABLO I : 1455 VE 1485'DE TOKAT'TA MEVCUT MESLEK İSİMLERİ*

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
Alef-fürüş (Arpacı)	—	—	1	4
Allâf (Arpacı)	4	1	—	—
Arakçini (Terlikçi, takkeci)	2	—	—	—
Âsiyâbi (Değirmenci)	—	9	2	5
Bâğbân (Bağcı)	4	5	4	1
Bakkal	45	4	28	4
Bardakçı	2	—	—	1
Başçı	—	—	1	1
Bennâ	4	6	2	5
Bere-fürüş	3	—	—	—
Bezci	1	—	—	—
Bezekçi	—	15	—	—
Bezirci	—	—	—	1
Bezzâz (Bezci)	15	2	4	6
Biryâni (Kebabcı)	—	1	—	—
Bostani	11	7	11	2
Boyacı	1	1	—	—
Bozacı	1	—	2	—
Börekci	1	—	1	—
Canbaz	1	—	—	—
Cerrâh	2	1	—	—
Cüllâh	80	226	20	39
Cüllâl (Çulcu)	3	—	—	—
Çanakçı	—	—	3	2
Çerçi	18	1	7	1
Çıkrıkçı	3	—	—	—

* Bu meslek isimleri defterlerde geçtiği şekilde aynen alınarak, sayılarıyla birlikte verilmiştir. Bundan sonraki çalışmalara kolaylık sağlaması bakımından aynı işi yapan fakat defterde birkaç şekilde yazılmış olan meslek isimlerinin listede ayrı ayrı belirtilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca gerek bu kâbil meslekler, gerekse arapça, farsça şekillerde yazılmış olanların bilinen karşılıkları parantez içinde listede gösterilmiş; daha sonraki IV-IX Tablolarda gruplandırma yapılırken birkaç şekilde yazılmış fakat aynı işi yapan meslekler birleştirilmiştir.

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
Çırakçı (Mumcu)	3	—	—	—
Çilingir	4	5	2	8
Debbağ	43	4	15	—
Dellâk	9	—	5	—
Dellâl	21	3	18	6
Durûdger (Dülger)	1	1	—	—
Düğmeci	—	—	3	—
Dürümcü	2	—	—	—
Elekçi	4	1	1	—
Gâzur (Ağartıcı)	3	6	1	1
Habbâz (Ekmekçi)	19	9	8	7
Haccâr (Taşçı)	—	2	1	—
Haddâd (Demirci)	9	11	3	3
Haffâf (Ayyakkabıcı, Kavaf)	10	3	3	—
Hâkî	—	3	—	—
Hallâç	16	4	6	8
Hamamcı	5	—	2	—
Hammal	3	2	1	2
Hancı	1	—	1	—
Harbende (Eşekçi)	12	7	3	2
Harîrî (İpekçi)	—	1	1	2
Harrât (Doğramacı)	—	—	5	—
Hattâbî (Oduncu)	2	—	—	—
Hayyât (Terzi)	63	28	38	18
Helvacı	4	—	4	—
Hemrkeş (Sütçü ?)	—	1	—	—
Humârî (Eşekçi)	3	7	—	—
Irgad	—	56	1	1
İğici	1	—	—	—
İncici	—	—	1	—
İpçi	1	—	—	—
İşkenbeci	1	—	—	2
Kabalakçı	1	—	—	—
Kadifeci	2	—	4	1
Kalaycı	—	—	1	—
Kalburcu	2	—	—	—
Kalkancı	2	—	—	—
Kalyanî (Nargileci ?)	2	—	3	—
Kamçıcı	2	—	—	—
Kâseger (Kâseci)	7	4	—	—
Kassab	25	12	14	4

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
Kaşıkçı	1	1	—	—
Kâtib	3	—	—	—
Kavvâl	1	—	1	—
Kavvâs (Okçu)	11	—	—	—
Kazgâni	7	—	22	16
Kazzâz (İpekçi)	16	2	—	—
Kebâbi	3	—	—	—
Kebgebûr (Kefçegir)	7	—	—	—
Keçeci	—	—	6	1
Kefşger (Ayakkabıcı)	33	23	9	11
Kemager (Yaycı)	—	—	1	—
Kemankeş (Yaycı)	1	—	—	—
Kemerci	—	5	—	—
Kervansarayî	1	2	—	—
Kethudâ	2	2	7	—
Keyyâl (ölçücü)	1	—	—	—
Kıncı	2	—	—	—
Kılmeçi	1	—	—	—
Kilkçi (Kalemci ?)	2	—	—	—
Kirişçi	3	—	1	—
Kirpasî	8	—	—	—
Köhnedûz (Eskici)	1	—	12	—
Kuşakçı	3	2	—	24
Kuşçu	—	—	2	—
Kuyumcu	1	—	—	—
Kûlahdûz, Kûlâhi (Takkeci)	39	11	11	7
Kûlhanî (Ateşci, Ocakçı ?)	1	—	—	—
Kürkçü	—	—	1	2
Leğenci	1	—	—	—
Messâk (Koğacı)	1	3	—	—
Mestçi	—	—	1	—
Mey-fürûş (Meyhaneci)	—	1	—	—
Meyhaneger (Meyhaneci)	—	3	—	—
Mil'aka (Kaşıkçı)	—	2	—	—
Miyânbend-bâf (Kuşakçı)	—	27	—	—
Miyânger (Kuşakçı)	—	2	—	—
Muhtesib	1	—	—	—
Mumcu	—	—	—	1
Mutâf	9	3	3	—
Mufrib	4	1	1	—
Mûzedûz (Çizmecî)	6	—	6	4
Mûzeger (Çizmecî)	—	2	—	—

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
Naccâr	18	6	15	4
Nakkâş	3	1	—	—
Nemedger, Nemedî (Keçeci)	25	1	—	—
Neyzen	—	—	1	—
Oduncu	1	—	1	—
Okçu	—	—	4	—
Ölçüci	—	—	—	1
Pabuçdüz, Pabucî	4	2	2	—
Palandüz, Palanî	14	2	4	2
Panbukçu, Panbukî	2	—	—	1
Pâsbân (Bekçi)	3	—	2	—
Pazarcı	1	1	—	—
Pehlivan	4	—	—	—
Pinedüz (Eskici)	17	3	8	1
Pine-fürüş (Eskici)	2	—	2	—
Postdüz (Postcu)	9	3	1	—
Rençber	4	63	5	5
Rengçi (Boyacı)	—	—	1	—
Rengger (Boyacı)	8	2	—	—
Sabunî	1	—	2	3
Saka	9	2	—	—
Saraç	32	—	26	—
Sarrâf	1	—	—	—
Sayyâg (Kuyumcu)	1	—	—	—
Sayyâh (Delâl ?)	—	2	—	—
Sekkâk (Bıçakçı)	10	—	—	1
Semmânî	1	1	1	—
Sengtıraşî (Taşçı)	—	1	—	—
Ser-fürüş (Başçı)	2	—	—	—
Seyyâf (Kılıççı)	4	—	—	—
Sofcu	19	5	15	—
Sucu	1	—	—	—
Sûkger (Pazarcı)	4	—	—	—
Sumakî	—	—	1	—
Surnâyî	—	—	2	—
Süzenger (İğneci)	3	—	—	—
Süzenî (İğneci)	11	—	21	—
Süzger	1	—	—	—
Şâneger (Tarakçı)	7	2	4	2
Şerbetî	3	—	2	—
Tabbâh (Aşçı)	1	2	5	1
Tablî (Davulcu)	—	—	1	—

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
Tâcir	15	3	2	—
Tahtacı	1	—	—	—
Takyeci	—	—	1	—
Taşçı	2	—	—	—
Tirger (okçu)	7	—	1	—
Toprakçı	1	—	—	1
Tuzcu	1	—	—	—
Tuyûri (Kuşçu)	—	—	1	—
Yancukcu (Zırhçı)	2	—	—	—
Yüncü	—	9	—	—
Zedekçi (Çalgıcı ?)	1	—	—	—
Zerger (Kuyumcu)	3	15	2	9
	913	667	450	234
TOPLAM	1580		684	

TABLO II : TOKAT ESNAFININ 1455 VE 1485'DEKİ SAYI VE NİSBETLERİ

Tokat Esnâfı	1455		1485		Düşüş
	Sayıları	Nisbetleri	Sayıları	Nisbetleri	Nisbetleri
Müslim	913	% 58	450	% 66	% 51
Gayr-i Müslim	667	% 42	234	% 34	% 65
Toplam	1580	100	684	100	% 57

TABLO III : TOKAT ESNAFININ ŞEHİR NÜFUSUNA GÖRE DURUMU

Seneler	Şehrin Toplam Nüfusu (Neferen)	Toplam Esnaf Sayı	Toplam Esnaf Nüfusa Göre Nisbet
1455	3088	1580	% 51
1485	1881	684	% 36

TABLO IV : TEKSTİL SANAYİİ VE İLGİLİ İŞ KOLLARI

Meslek isimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Arakçini	2	—	—	—
2 - Bezirci	—	—	—	1
3 - Bezekçi	—	15	—	—
4 - Bezzâz	16	2	4	6
5 - Boyacı	9	3	1	—
6 - Cüllâh	80	226	20	39
7 - Cüllâl	3	—	—	—
8 - Gâzur	3	6	1	1
9 - Hallâç	16	4	6	8
10 - Hariri, kazzâz	16	3	1	2
11 - Hayyât	63	28	38	18
12 - İğici	1	—	—	—
13 - İpçi	1	—	—	—
14 - Kadifeci	2	—	4	1
15 - Keçeci, Nemedger	25	1	6	1
16 - Kirpâsi	8	—	—	—
17 - Kuşakçı, Miyanbend	3	31	—	24
18 - Külâhdûz	39	11	11	7
19 - Panbukî	2	—	—	1
20 - Sofçu	19	5	15	—
21 - Takkeci	—	—	—	1
22 - Yüncü	—	9	—	—
Toplam	308	344	108	109

TABLO V : DERİCİLİK VE DERİ İLE İLGİLİ MESLEKLER

Meslek isimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Debbâğ	43	4	15	—
2 - Haffâf	10	3	3	—
3 - Kamçıcı	2	—	—	—
4 - Kefşger	33	23	9	11
5 - Kemerci	—	5	—	—
6 - Kürkçü	—	—	1	2
7 - Mestçi	—	—	1	—
8 - Mutaf	9	3	3	—
9 - Müzedüz	6	2	6	4
10 - Papuçi	4	2	2	—
11 - Palanı	14	2	4	2
12 - Postdüz	9	3	1	—
13 - Saraç	32	—	26	—
Toplam	162	47	71	19

TABLO VI : GIDA İMAL EDEN, YETİŞTİREN, SATAN, PİŞİREN MESLEK DALLARI

Meslek İsimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Aleffürüş (Arpacı)	4	1	1	4
2 - Bağcı	4	5	4	1
3 - Bakkal	45	4	28	4
4 - Başçı	5	—	1	1
5 - Bostancı	11	7	11	2
6 - Bozacı	1	—	2	—
7 - Börekçi	1	—	1	—
8 - Dürümcü	2	—	—	—
9 - Habbâz	19	9	8	7
10 - Helvacı	4	—	4	—
11 - Hemrkeş	—	1	—	—
12 - İşkenbeci	1	—	—	—
13 - Kassab	25	12	—	2
14 - Kebabçı	3	1	14	4
15 - Semmâni	—	1	—	—
16 - Sumakî	—	—	1	—
17 - Şerbetçi	3	—	1	—
18 - Tabbâh	1	—	2	—
19 - Tuzcu	1	2	5	1
Toplam	130	43	83	26

TABLO VII : ALET İMÂLİ, EV EŞYASI YAPAN VE SATANLAR

Meslek isimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Bardakçı	2	—	—	1
2 - Çanakçı	—	—	3	2
3 - Çıkrıkçı	3	—	—	—
4 - Çilingir	4	5	2	8
5 - Düğmeci	—	—	3	—
6 - Elekçi	4	1	1	—
7 - Haddâd	9	11	3	3
8 - Harrat	—	—	5	—
9 - İncici	—	—	1	—
10 - Kalaycı	—	—	1	—
11 - Kalburcu	2	—	—	—
12 - Kalkancı	2	—	—	—
13 - Kalyânî	2	—	3	—
14 - Kâseger	7	4	—	—
15 - Kaşıkçı	1	3	—	—
16 - Kazancı	7	—	22	16
17 - Kıncı	2	—	—	—
18 - Kılıççı	5	—	—	—
19 - Kilkçi	2	—	—	—
20 - Kuyumcu	5	15	2	9
21 - Leğenci	1	—	—	—
22 - Messâk	1	3	—	—
23 - Mumcu	3	—	—	1
24 - Okçu, Yayı	19	—	6	—
25 - Sabuncu	1	—	2	3
26 - Sarraf	1	—	—	—
27 - Sekkâk (Bıçakçı)	10	—	2	1
28 - Sûzenî (İğneci)	15	—	21	—
29 - Şâneger (Tarakçı)	7	2	4	2
30 - Yancukçu	2	—	—	—
Toplam	117	44	81	46

TABLO VIII : BİNA-YAPI USTALIĞI, FİZİKİ GÜCE DAYALI MESLEKLER, ESKİCİLER

Meslek isimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Bennâ	4	6	2	5
2 - Çerçi	18	1	7	1
3 - Dülger	1	1	—	—
4 - Eşekçi	15	14	3	2
5 - Hammâl	3	2	1	2
6 - Irgad	—	56	1	1
7 - Kirişçi	3	—	1	—
8 - Köhnedüz, Pinedüz (Eskici)	20	3	22	1
9 - Neccâr	18	6	15	4
10 - Nakkâş	3	1	—	—
11 - Oduncu	3	—	1	—
12 - Rençber	4	63	5	5
13 - Tahtacı	1	—	—	—
14 - Taşçı	2	3	1	—
15 - Toprakçı	1	3	—	1
T o p l a m	906	159	59	22

TABLO IX : DİĞER MÜTEFERRİK MESLEK KOLLARI

Meslek isimleri	1455		1485	
	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim
1 - Āsiyâbî	—	9	2	5
2 - Canbaz	1	—	—	—
3 - Cerrâh	2	1	—	—
4 - Çoban	1	—	—	—
5 - Dellâk	9	—	5	—
6 - Dellâl	21	5	18	6
7 - Hamamcı	5	—	2	—
8 - Hancı	1	—	1	—
9 - Kabalakçı	1	—	1	—
10 - Kâtib	3	—	—	—
11 - Kavvâl	1	—	1	—
12 - Kebgebür	7	—	—	—
13 - Kervansarayî	1	2	—	—
14 - Kethudâ	2	2	7	—
15 - Keyyâl, Ölçüçü	1	—	—	1
16 - Kuşçu	—	—	3	—
17 - Külhanî	1	—	—	—
18 - Meyhaneci	1	4	—	—
19 - Muhtesib	1	—	—	—
20 - Mutrib	4	1	1	—
21 - Neyzen	—	—	1	—
22 - Pâsbân	3	—	2	—
23 - Pazarcı	5	—	—	—
24 - Pehlivan	4	—	—	—
25 - Sucu	10	2	—	—
26 - Surnayî	—	—	2	—
27 - Tâcir	15	3	2	—
28 - Tablî	—	—	1	—
29 - Zedekçi	1	—	—	—
Toplam	100	30	48	12

TABLO X : MESLEK GRUPLARININ BİRBİRİNE GÖRE DURUMLARI

	1455				1485							
	Müs. sayı	G. Müs. %	Müs. sayı	G. Müs. %	Yekûn sayı	Yekûn %	Müs. sayı	G. Müs. %	Yekûn sayı	Yekûn %		
Tekstil	308	34	344	52	652	41	108	24	109	47	217	32
Deri	162	18	47	7	209	13	71	16	19	8	90	13
Gıda	130	14	43	6	173	11	83	18	26	11	109	16
Alet, Eşya	117	13	44	7	161	10	81	18	46	20	127	19
Binâ-Yapı	96	10	159	24	255	16	59	13	22	9	81	11
Diğer	100	11	30	4	130	9	48	11	12	5	60	9
Toplam	913	100	667	100	1580	100	450	100	234	100	684	100